

УДК 323.173(043)

Специфіка сепаратистських рухів у країнах Європейського Союзу

Ірина Пономарьова,

доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних
відносин та зовнішньої політики
Маріупольського
державного університету

Костянтин Мурза,

аспірант кафедри міжнародних
відносин та зовнішньої політики
Маріупольського
державного університету

Аналізуються причини та сучасний стан найбільш гострих сепаратистських рухів на території ЄС. Визначається ступінь їхньої потенційної небезпеки та можливі шляхи регулювання.

Ключові слова: сепаратизм, сепаратистський рух, екстремізм, економічна диференціація.

The reasons and the present-day conditions of the main separatist movements on the EU territory are analyzed. The degree of their potential hazard and possible ways of their settlement are defined.

Keywords: separatism, separatist movement, extremism, economic differentiation.

Сепаратизм являє собою одну з найскладніших та найактуальніших проблем міжнародних відносин. Характер та специфіка практично всіх проявів сепаратизму в світі актуалізує необхідність віднайдення універсального механізму для регулювання таких кризових явищ. Міжнародне співтовариство вже зіштовхнулося з проблемою посткризового регулювання, яка є дуже складною в контексті забезпечення стабільності та безпеки системи міжнародних відносин. Сепаратизм є серйозною проблемою для цілісності та стабільності всієї європейської системи безпеки. Особливість цього процесу полягає в тому, що динаміка євроінтеграційних процесів не впливає суттєвим чином на врегулювання проявів сепаратизму.

Мета даної статті є дослідження специфіки, причин та сучасного стану сепаратизму у країнах ЄС в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених означеній проблематиці, дозволяє виокремити, серед вітчизняних, праці: Н. Горло, Т. Костюк, закордонних – М. Спенсер, Б. Браун.

Більшість держав на сучасному етапі є багатоетнічними, а отже перед державною владою постає задача врахування етнонаціональних особливостей при проведенні внутрішньої політики. Будь-яка етнічна група прагне до реалізації своїх інтересів у політичній, економічній, культурній сферах. У сучасному глобалізованому світі це прагнення притаманне дедалі більшій кількості етносів, а відтак актуалізується проблема сепаратизму[1].

Перш за все, варто зазначити, що в сучасну епоху повсюдної тотальної взаємозалежності, яка відбувається у світі політичних процесів, проблеми, пов'язані з наявністю в окремих регіонах планети осередків сепаратизму, викликають глобальне посилення політичної та економічної напруженості. Така тенденція призводить не тільки до розпаду багатонаціональних держав, але і породжує ланцюгову реакцію етнополітичних конфліктів, сприяє послабленню контролю над поширенням звичайного озброєння, розширенню можливостей поширення зброї масової поразки, зростанню тероризму і релігійного екстремізму.

Для вирішення подібних кризових ситуацій постає проблема виявлення причин сепаратистських тенденцій. Слід зазначити, що в багатьох випадках сепаратизму, причина може бути багатоаспектною, це суттєво ускладнює процес врегулювання, оскільки в такій ситуації треба брати до уваги всі її прояви.

На думку американської дослідниці Меті Спенсер, яку вона висунула у своїй роботі «Separatism: democracy and disintegration» одним з головних факторів, які спричиняють виникнення сепаратизму – національна ідентичність. Саме національна ідентичність є рушійним фактором практично всіх сепаратистських тенденцій, але ця проблема стає більш актуальною коли формування цієї національної ідентичності проходить під впливом зовнішніх факторів. У такому випадку сепаратизм може бути своєрідною відповіддю на утиски та пригноблення етнічної групи [5, р. 15].

Одним з найбільш гострих прикладів сепаратизму може слугувати – ЄС. Не дивлячись на силу та динаміку інтеграційних процесів, окремі країни ЄС зіштовхнулися з сепаратистськими тенденціями, які почали представляти реальну загрозу національній безпеці. Причинами цього процесу в кожному конкретному випадку можуть бути різні чинники: етно – політична складова, економічна диференціація, утиски національних меншин з боку офіційної влади тощо.

Зазначимо, що класифікація сепаратизму в залежності від причин, які його сформували є досить умовною. Практично всі випадки сепаратизму представляють собою багатоаспектні явища, де переплітаються різні

чинники. Сучасний європейський сепаратизм все ж можна класифікувати в залежності від домінуючих проблем, які обумовлюють головні тенденції у кожному окремому випадку.

По-перше, слід відзначити наявність етнополітичної складової, яка визначає головні особливості окремих випадків сепаратизму, оскільки характер взаємовідносин між етнічними групами практично є рушійними чинником виникнення сепаратистських тенденцій. Особливо гостро ці фактори проявляються на території колишньої Югославії, як у ситуації з незалежністю Косова. У цьому випадку існують суттєві протиріччя між двома етнічними групами – сербами та албанцями.

По-друге, економічний чинник, важливість якого визначається соціально-регіональною диференціацією деяких європейських держав. Окремі регіони держав-членів ЄС мають різні показники економічного розвитку, що призводить до формування ідей, які спрямовані на змінення статусу, або отримання незалежності окремими регіонами.

По-третє, релігійний фактор, який дуже тісно співвідноситься з етнічним. Він зумовлений наявністю в рамках однієї держави різних релігій та конфесій, представники яких мають намір отримати автономію або утворити незалежну державу. Як правило розрізнення у релігійному плані супроджується ще й прилежністю до різних етнічних груп, що призводить до ускладнення конфлікту [9].

В основному в Європі переважають етно-конфесійні та соціально-економічні фактори, методи боротьби залишаються в політичних рамках, а формування суверенної держави, як мети боротьби змінюється максимальною національно – культурною, економічною та політичною автономією у рамках кордонів сучасних держав. Для більш ретельного аналізу, який дозволить нам виявити найбільш характерні ознаки прикладів сепаратизму на території ЄС, перш за все слід використати найгостріші випадки.

Одним з найбільш гострих випадків сепаратизму є країна Басків у Іспанії. У цій провінції з 1959 року існує ліворадикальна терористична організація ЕТА (Euzkadi Ta Azkatasuna, ЕТА, у перекладі з баскської мови – «Басконія та свобода») Терористичні дії ЕТА почала в 1968 році, а всього, згідно з різноманітними даними цієї організацією вбито приблизно 800 чоловік.

Останньою масштабною акцією терористів був вибух біля поліцейської казарми у місті Бургос 29 липня 2009 року. 10 січня 2011 року ЕТА оголосила про припинення збройної боротьби, проте ситуація у регіоні залишається напруженою: протягом останніх років екстремісти неодноразово заявляли про припинення терору, проте пізніше поверталися до збройної боротьби [7].

Прибічники ЕТА вимагають відділення провінції від Іспанії та об'єднання в окрему державу з сусідньою частиною Франції, де також проживають баски. Перш за все сепаратизм було обумовлено утисненням

басків з боку режиму Франсиско Франко – заборонялася баскська мова, імена та національний прапор. Після смерті генералісимуса ситуація поступово змінилася, зараз Країна Басків має статус автономії, баскська мова має статус державної, а рівень життя в провінції перевищує середній по країні. Більш того, це єдина з усіх іспанських автономій, в бюджет якої нараховуються всі зібрані на її території податки. Однак ЕТА продовжує наполягати на самовизначенні, хоча офіційно вважається, що її підтримка в суспільстві постійно знижується. Її політичне представництво – партія «Батасуна» була заборонена в 2003 році.

На відміну від басків, каталонці не вимагають незалежності регіону, проте наполягають на максимальній автономії, і реалізують свої вимоги виключно мирними методами. У 1979 році Каталонія отримала власний уряд, а за результатами референдуму 2006 року його повноваження були розширені. Слід зазначити, що каталонський сепаратизм, окрім лінгвістичного, має економічне підґрунтя: населення регіону складає 16% населення королівства, але виробляє 23% ВВП; економічне зростання Каталонії – 3,3% на рік. Відтак, прагнення жителів регіону до розширення автономії є обґрунтованими. Каталонія, на відміну від інших регіонів європейських держав, має власний інтернет-домен .cat, зареєстрований у вересні 2005 року [10].

Автономного статусу також домоглися Валенсія, Галісія та Андалусія. Валенсійський націоналізм бере свій початок з 1902 року, розділений на дві частини по питанню національної ідентичності. Частина валенсійців ідентифікує себе з каталонцями та налаштовані радикально, а інша частина вважає, що каталонці намагаються нав'язати їм свою мову та культуру. Цю частину валенсійців влаштовує автономія у складі Іспанії вони тільки намагаються її вдосконалити. Галісія та Андалусія вимагають ще більшої самостійності, а андалусійські сепаратисти борються ще й за законодавче визнання андалусійців окремою нацією.

Є суспільні рухи за формування Великої Кастилії, у яку увійшли б регіони Кантабрія, Канталія–і–Леон, Ла–Ріоха та Кастилія–ла–Манча. Крім того, Канарські острови вимагають автономії протягом 80 років. Особливо помітним цей рух був у 1970 роках. Тоді виголошувалася ідея берберської єдності, оскільки більшість населення цих островів складають етнічні бербери. Однак на сучасному етапі ідея відокремлення не користується популярністю серед місцевого населення.

Особливу увагу слід приділити сепаратизму в Бельгії. Аналізуючи ситуацію в Бельгії, слід зазначити, що в цій країні проблема сепаратизму стоїть особливо гостро. Це пояснюється наявністю досить сильних розбіжностей та протистояння між франкомовною частиною населення північною частини країни Валлонії та фламандцями, які розмовляють на голландській мові ця група населення проживає в північній частині держави – Фландрії. Останнє складає більшість населення Бельгії, однак

перші півтора сторіччя існування держави французька мова була єдиною державною, а фламандська мова отримала такий статус тільки в 1980 році.

Передумови протиріч між бельгійськими Фландрією та Валлонією, які після Другої світової війни перетворилися на потужний дестабілізуючий фактор, були закладені у середині XIX ст. З перших років існування Бельгії провідну роль в її розвитку відігравала Валлонія, натомість після Другої світової війни економіка Фландрії випередила традиційну індустрію Валлонії. Економічна перевага Фландрії, що викликала зростання фламандської національної свідомості, разом з демографічною перевагою викликала піднесення масового національного руху.

Це створило умови для федералізації Бельгії, яка завершилася у 1993 р. підписанням Сен-Мішельських угод провідними політичними об'єднаннями фламандців та франкофонів. Ці домовленості були закріплені в оновленій Конституції Бельгії 1994 р., яка передбачає два типи суб'єктів федерації: громади і регіони, причому їх кордони не співпадають. Таким чином, Бельгія реалізувала на практиці модель децентралізованої держави, заснованої на принципах етнічного та лінгвістичного плюралізму. Проте на початку XXI століття ідея регіоналізму, підкріплена ідеологією націоналізму, поставила під сумнів майбутнє королівства як єдиного державного утворення.

Федеральні вибори у Бельгії 2003 р. засвідчили зростання популярності у Фландрії радикальних правих сил, зокрема партії Фламандський інтерес (Vlaams Belang), яка виступає за більш жорстке імміграційне законодавство та не приховує амбіцій щодо утворення незалежної держави Фландрії з включенням до неї Брюсселя.

В останні роки центральним предметом конфлікту, який є причиною нового загострення політичної кризи, є статус двомовного виборчого і судового округу Брюссель-Хал-Вілворде. Даний округ являє собою свого роду «гібридну цілісність», що об'єднує 19 комун регіону Брюссель і 35 комун від провінції Фламандський Брабант. Протягом останніх років фламандська більшість у загальнобельгійському парламенті неодноразово ставила питання про поділ цього округу. Фламандські активісти виступають за збереження двомовного статусу лише за містом Брюссель та його найближчими передмістями, а також «фламандизацію» решти округу. Валлонці вважають такий проект неприйнятним, оскільки він, на їхню думку, суперечить Конституції та попереднім угодам, укладеним між представниками валлонської та фламандської громад.

Сьогодні Фландрія інвестує у власний «Фонд майбутнього», спрямований на фінансування нових компетенцій, які вона сподівається отримати в результаті реформи федерації. Головне, чого прагнуть сьогодні фламандці, - регіоналізація ринку праці та зміни податкового законодавства, а саме збільшення частки податків, які наповнюють місцевий бюджет, і скорочення фінансування Брюсселя та дотаційної Валлонії. За підрахунками експертів, ці реформи принесуть Фландрії

від 360 до 500 млн доларів. Виступаючи в якості донора для Валлонії і Брюсселя, Фландрія природним чином домагається і політичного домінування на федеральному рівні.

Німецький експерт М. Штабенів виокремив три основні причини бельгійської політичної кризи: культурно-мовні протиріччя між франкото- нідерландофонами, економічні протиріччя між багатою фламандською північчю і бідним валлонським півднем та кризу міжпартійної коаліційної структури, яка дозволяла створювати загальнобельгійський коаліційний уряд. Парламентські вибори 13 червня 2010 р. підтвердили прогнози експертів щодо розвитку ситуації в країні: найбільшу кількість місць у нижній палаті парламенту отримали представники сепаратистського Нового фламандського альянсу. Король Альберт II доручив лідеру валлонських соціалістів Еліо ді Рупо координувати переговорний процес, який у вересні 2010 р. зайшов у глухий кут.

На виборах 2011 року у Фландрії виграв «Новий фламандський альянс», а в Валлонії – Соціалістична партія, його новий опонент. В результаті перспектива розпаду держави стала ще більш реальною. Проблема загострюється ще й навколо Брюсселя, який є окремою адміністративно – територіальною одиницею. Більшість його населення розмовляє по – французьки, але він розташований на території Фландрії, а його історична приналежність – предмет спору між фламандськими та валлонськими сепаратистами [6].

Схожі причини має сепаратистський рух в Італії. Розрив між індустріально розвинуеною Північчю і аграрним Півднем є значно більшим, ніж у Бельгії, до того ж ситуація у південних регіонах обтяжена діяльністю мафії. Ліга Півночі (Lega Nord), що виступила з гаслами федералізації країни та перегляду розподілу доходів на користь промислово розвинуеної Півночі і його подальшого дистанціювання від слабшого Півдня, отримала на виборах 1992 р. 8,6%, а у 1996 р. вже 10,1% голосів. На виборах до Європарламенту 2009 р. Ліга Півночі отримала 10,2% голосів виборців [11]. Найрадикальніші представники Ліги Півночі обґрунтовують необхідність створення незалежної держави Паданія зі столицею у Мілані. В останні роки Ліга Півночі позиціонує себе як консервативна політична сила. Для привернення уваги до своєї діяльності партія створила збірну Паданії з футболу, яка проводить матчі переважно з командами інших незвідомих держав та регіонів.

В Італії з 1991 року діє партія «Північна ліга» (або «Ліга Півдня»), яка виступає за посилення автономії північної частини Італії. У прибічників Ліги склалася національна ідеологія у рамках якої вони відмовляються від спорідненості з іншими італійцями, а їх походження ведеться від цизальпінських галів. У середині 1990 років лідер ліги Умберто Босі навіть запропонував створити незалежну республіку Паданію зі столицею в Венеції, але поки що ці вимоги зняті, зараз жителі північної Італії борються лише за федералізацію. У першу чергу це означає так званий «фіскальний

федералізм» – посилення автономії регіонів у сфері податків, однак у липні 2011 року Умберто Босі висунув нову ініціативу – перевести з Риму у північні міста чотири міністерства.

Багато експертів вважають перспективу перетворення Італії в федерацію досить реальною, оскільки «Північна ліга» має значний вплив у деяких регіонах, наприклад у Венеції та Ломбардії, за неї голосують 30% виборців, вже в середині 1990 роках у неї було декілька парламентських мандатів, а на сучасному етапі ця партія є ключовим союзником правлячої партії, і останній треба бути іти на значні поступки заради збереження влади. У районах Південного Тіроля, які відійшли до Італії після першої світової війни, є прибічники возз'єднання з Австрією. В 1950 – 1980 роках було здійснено навіть більш 300 терактів, але на сучасному етапі сепаратистські настрої реалізуються мирним шляхом. Більшість місцевого населення складають етнічні німці, італійців постійно виживають, а правляча партія веде переговори з Австрією щодо возз'єднання. Сепаратистські настрої в Італії не вичерпуються діяльністю «Північної ліги» та північнотірольських німців. Власна сепаратистська партія є у кожному регіоні. Так автономії – фінансової, а в перспективі, і політичної – вимагають середземноморські острови Сардинія та Сицилія, деякі мешканці провінції Венето вважають незаконним включення Венеції у склад Італії в 1866 році та вважають, що існує окрема венеційська мова, яка має бути визнана офіційною в регіоні [11, 12].

На відміну від Бельгії та Італії, сепаратистський рух у Данії є менш інституціоналізованим. Острів Гренландія, що входить до складу королівства, 21 червня 2009 р. проголосив розширену автономію: відтепер судова система і поліція контролюється громадою. Втім, Копенгаген контролює зовнішні зносини автономії та оборону острова. Основою для сепаратистських налаштувань жителів острова стали відкриті у його надрах корисні копалини; відтак громада острова прагне розпоряджатися ними на свій розсуд. Крім того, у разі здобуття незалежності Гренландія отримає право на власну зону впливу в Арктиці. Слід зазначити, що підстави для відокремлення Гренландії від Данії набагато менш обґрунтовані, ніж сепаратистські прагнення Фландрії та Паданії: острів залежить від дотацій Копенгагена. Таким чином, наразі питання відокремлення острова залишається на рівні передвиборчої риторики гренландських політиків.

На нашу думку, прикладом успішної сецесії країни з економічних причин є вихід Чорногорії зі складу Сербії у 2006 р. Нова держава спромоглася успішно використати вигідне географічне положення (сприятливий клімат, наявність виходу до моря) для розвитку міжнародного туризму. Сучасна Чорногорія є розвинутою державою, яка претендує на вступ до ЄС та НАТО.

До країн, в яких основним джерелом сепаратизму є лінгвістичний фактор, можна віднести Іспанію, Велику Британію, Сербію, Грузію та

багато інших. Спільним для цих держав є наявність численних народностей, які розмовляють різними (часто неспорідненими) мовами і створюють для захисту своїх інтересів політичні партії та громадські організації.

Регіоном, сецесія якого частково визнана світовою спільнотою, є Косово, територія якого населена переважно албанцями. 17 лютого 2008 року парламент Республіки Косово проголосив незалежність від Сербії. При цьому Белград відмовився визнати незалежність Косово, оскільки, за законодавством Сербії, парламент регіону не має повноважень її проголошувати. Таким чином, Белград вважає цю територію автономним краєм Косово і Метохія. Незалежність Косово визнано США та більшістю європейських держав; 22 липня 2010 р. Міжнародний суд ООН визнав правомірність проголошення незалежності краю. Проте позиція Росії і Китаю не дозволяє новій державі отримати членство в ООН [8].

Слід зазначити, що визнання Косово створило прецедент порушення Гельсінкського заключного акту 1975 р. ОБСЄ, що декларує непорушність і взаємне визнання державних кордонів у Європі [9]. У серпні 2008 року після збройного конфлікту незалежність Абхазії та Південної Осетії від Грузії було визнано Росією, а пізніше низкою інших держав. Таким чином, спрацював «ефект доміно»: після часткового визнання незалежності Косово активізувалися сепаратистські рухи в інших країнах.

У Великій Британії сепаратистські настрої поширені у Шотландії та Північній Ірландії. Шотландія, яка з 1707 року входить до складу королівства, отримала у 1999 році власний парламент, реалізувавши на практиці принцип *home rule* – самоврядування. На парламентських виборах 5 травня 2011 року Шотландська національна партія, яка відстоює право регіону на референдум з питання незалежності, отримала 69 місць у місцевому парламенті. Таким чином, наразі створюються передумови для сецесії Шотландії.

Натомість північноірландський сепаратизм має, окрім етнолінгвістичного, й релігійне забарвлення: більшість населення регіону є католиками. Інтереси найрадикальніших з них захищала Ірландська республіканська армія (ІРА), яка влаштувала теракти на всій території Великої Британії. Радикальні екстремісти проголосили своєю метою вихід Північної Ірландії зі складу Сполученого Королівства і приєднання її до Республіки Ірландія. Після розпуску ІРА інтереси сепаратистів представляє радикальна політична партія Sinn Fein.

Таким чином ми можемо зробити висновок, що не дивлячись на сучасні євроінтеграційні тенденції, які є ключовим фактором існування ЄС, існує інша контртенденція, яка посилюється з кожним роком – сепаратизм. Причини сепаратизму на території країн – членів ЄС можуть бути різними: етно – конфесійні чинники, розподіл матеріальних чи економічних благ або утиски з боку офіційної влади. Крім того сепаратизм спирається на один з найфундаментальніших принципів ООН – право

нації на самовизначення. Всі ці чинники формують досить сприятливу ситуацію для розповсюдження сепаратистських тенденцій на території ЄС та у всьому світі.

Література:

1. **Brown B. A.** Separatism / B. A. Brown. – Michigan: Echo, 1976. – 200 p.
2. **Brown B. A.** Nationalism and ethnic conflict / B. A. Brown. London: MIT Press, 2001. – 491p.
3. **Lake D. A.** The international spread of ethnic conflict: fear, diffusion, and escalation / D. A. Lake, D. S. Rothchild. – Princeton: Princeton University Press, 1998. – 392 p.
4. **Lobell S. E.** Ethnic conflict and international politics: explaining diffusion and escalation / S. E. Lobell, P. Mauceri. – Northern Iowa: Palgrave Macmillan, 2004. – 213 p.
5. **Spenser M.** Separatism: democracy and disintegration / M. Spenser. – Boston.: Rowman & Littlefield, 1998. – 317p.
6. Бельгия от сепаратизма к федерализму (эволюция федерализма в Бельгии) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=722&Itemid=55
7. Европейский сепаратизм: Испания – первый кандидат в Европе на распад по «лоскутному сценарию» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imperiya.by/politics3-8357.html>
8. Новый уряд Бельгії успадкує економічні проблеми та сепаратизм // Euronews. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.euronews.net/2011/12/06/belgium-s-new-government-to-be-sworn-in-today/>
9. Региональные и сепаратистские движения в странах Северной Европы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apn.ru/publications/article19821.htm>
10. Сепаратизм в Испании [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.spain.org.ru/modules.php?name=Content&pa=showpage&pa_id=402
11. Сепаратизм по-итальянски [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.germaniaplus.de/2009/09/separatizm-po-italyanski/>
12. Сепаратизм в современной зарубежной Европе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.memoid.ru/node/Regionalizm_i_separatizm_v_sovremennoj_zarubezhnoj_Evrope.